

Siirtymä perinteisistä elinkeinoista modernismiin: Öljy, kaasu ja luonnonvaraintressi

Inuiittien, gwitchenien ja eurooppalaisten kohtaamiset yleistyivät 1800-luvun edetessä. Valtiot havittelivat pohjoisesta monenlaisia luonnonvaroja turkiksista valaisiin ja kaivannaisiin, kuten Klondiken kultaryntäys osoitti. Tulokkaat ja heidän intressinsä muuttivat pysyvästi Pohjois-Amerikan arktisen alueen. Joillakin alueilla, kuten Banksinmaalla, inuiitit onnistuivat hyötymään lisääntyneestä kaupasta ja samalla säilyttämään kotoperäisen luontaistaloutensa aina toiseen maailmansotaan asti. Kylmä sota toi pohjoiseen turvallisuuspolitiikan ja ohjusten torjuntaan tarkoitettut DEW-asemat. 1960-luvulta alkaen öljy, maakaasu ja teollinen kaivannaisteollisuus kiihdyttivät valtioiden ja suuryhtiöiden läsnäoloa pohjoisessa ja assimilaatiokulttuuri kiteytyi sisäoppilaitoksiin, jotka tuhosivat alkuperäiskansojen kieltä ja kulttuuria.

Itäiset inuiittiryhmät olivat tavanneet viikinkejä Grönlannissa jo 900-luvulla. 1500- ja 1600-luvuilta eteenpäin Kanadan itäisillä arktisilla seuduilla, Baffininmaalla ja Hudsoninlahdella, inuiitit kävivät kauppaa – ja myös ajoittain kamppailivat – varhaisten eurooppalaisten valaanpyytäjien, kauppiaiden, tutkimusryhmien ja kartoittajien kanssa. Nämä varhaiset kontaktit olivat kuitenkin pääasiassa tasavertaisia ja inuiitit kykenivät säilyttämään kotoperäisen pyyntiyhteiskuntansa perusrakenteet.

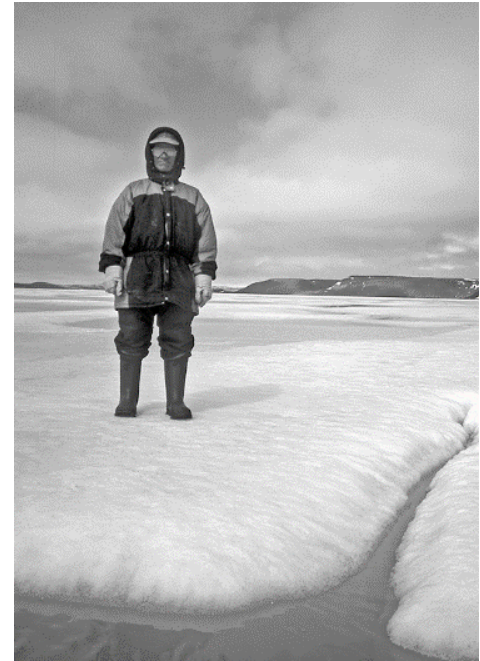
Aluksi kontaktit eurooppalaisten kanssa olivat vähäisiä ja ne jakautuivat pitkälle aikavälille. 1700-luvulta alkaen Venäjä lähetti useita tutkimus- ja valloitusretkikuntia läntiseen ja luoteiseen Alaskaan. Venäläisten leivissä ollut tutkimusretkeilijä Vitus Bering johti näitä pyrkimyksiä, joiden tavoitteena oli uusien maa-alueiden tutkimus ja valloitus. Skotlantilainen tutkimusretkeilijä Alexander Mackenzie rantautui nykyisen Luoteis-Kanadan alueen suurimman joen suistoon vuonna 1789. Se nimettiin myöhemmin hänen mukaansa, Mackenzie-joeksi. Tästä kului kuitenkin useita vuosikymmeniä ennen kuin seuraavat retkikunnat saapuivat alueelle.

Turkikset ja kulta synnyttivät kiinnostuksen pohjoiseen

1800-luvun alussa venäläiset kasvattivat turkiskauppansa määrää orjuuttamalla aleuttikansaa ja onnistuivat saavuttamaan sillanpääasemia Alaskan rannikolla. Samoihin aikoihin valaanpyytäjien intressi oli kääntynyt kohti Beringinsalmea ja Pohjoista Tyyntämerta. Ulkopuolisten kasvava kiinnostus alueen luonnonvaroja kohtaan, Kanadan valtion ja Alaskan rajojen määrittäminen sekä eurooppalaisten suurvaltojen geopoliittiset eli valtaintressit saavuttivat nämä 'viimeiset' rajaseudut ripeässä tahdissa 1800-luvun ensimmäisellä puoliskolla. Tällä oli pysyviä seuraamuksia myös inuiittien ja gwitchenien elämään, vaikka sisämaassa sekä Alaskan että Kanadan arktisella alueella inuiitit ja gwitchin-kansa kykenivät säilyttämään kotoperäisen yhteiskuntansa 1800-luvun loppupuolelle asti, joissakin kylissä pidemmällekin.

Sisämaassa Hudsonin kauppakomppania jo 1600-luvulta alkaen sekä muut turkiskauppiat perustivat kauppaa- ja turkisasemia eri vesistöjen varsille ja toivat rahatalouden pohjoiseen. Turkispyynti aiheutti myös monien eläinlajien, kuten naalien ja kettujen paikallista ylipyyntiä, jopa sukupuuttoja. Turkiskauppa muutti pysyvästi eri heimojen perinteiseen luontaistalouteen ja vuotuiskiertoon pohjanneen elämän, koska turkiksia vastaan monet kauppasemat myivät viinaa, aseita, länsimaisia ruokatarvikkeita, tupakkaa ja muita tuotteita velaksi alkuperäiskansojen metsästäjille. Monet metsästäjäperheet joutuivat velallisiksi ja tulivat riippuvaisiksi kauppasemien tarjonnasta ja sijainnista.

Vuonna 1867 Venäjä 'myi' Alaskan Yhdysvalloille. Alueen alkuperäiskansoja ei kuultu eikä heille juurikaan ilmoitettu alueen omistuksen siirtymästä.

Kuva: Walter Olifie Inuvialuit-kansasta merenjällä, 2002

Klondiken kultarynnäkö toi vuosien 1896-1899 aikana yli 100 000 onnenonkijaa ja kullanetsijää Yukoniin, Luoteis-Kanadaan. Lisäksi valtiot kiihdyttivät lähetystyö- ja virkatoimintaansa arktisella alueella.

Inuiitti- ja gwitchin-kansojen reaktiot tulijoihin olivat moninaiset. Läntisellä arktisella alueella esimerkiksi inuvialuit-kansan metsästäjät pyrkivät hyötymään naalinnahkojen myynnistä. Tämän takia Banksinmaalla vielä 1930-luvulla eräät inuiittimetsästäjät, kuten Andy Carpenter, pystyivät tienaamaan sievoisia summia ja samalla säilyttämään pyyntiyhteiskuntansa omaehtoiset, keskeiset piirteet.

Läntisellä arktisella Kanadassa inuiitit olivat olleet kauppasuhteissa valaanpyytäjien kanssa jo 1500-luvulta alkaen, joten kulttuurikontaktit olivat huomattavasti vanhempia esimerkiksi Pohjois-Quebecissa ja Baffininmaalla, mutta gwitchinit ja tietyt inuiittialueet puolestaan kärsivät eurooppalaisten tuomista kulkutaudeista, joita vastaan heillä ei ollut juurikaan immuniteettia.

Inuiittien harjoittama kulttuurinen perinteinen valaanpyynti, jossa kylät pyytivät muutamia valaita vuodessa, on mittakaavaltaan merkityksetöntä verrattuna eurooppalaisten merivaltojen, mukaan lukien Norjan, harjoittamaan teolliseen pyyntiin, joka ajoi useat valaskannat sukupuuton partaalle 1900-luvun alkupuoliskolla. Tällä oli merkittäviä vaikutuksia inuiittienkin mahdollisuuksiin harjoittaa pyyntiään. 2000-luvulla kannat ovat elpyneet, ja esimerkiksi maitovalaita pyydetään edelleen.

Kanadan valtio solmi muodollisia asiakirjoja gwitchin-kansan kanssa turvaten pyynti- ja maa- ja metsäoikeuksia, mutta näiden 1900-luvun asiakirjojen lupaukset tai sopimusehdot eivät kestä kriittistä tarkastelua – niiden tarkoituksena oli vakiinnuttaa Kanadan valtion rooli ja valta alueella, eikä niinkään turvata alkuperäiskansojen oikeuksia. Myös valtion sisäoppilaitoksilla oli merkittävä rooli alkuperäiskansojen alistamisessa. Inuiittien ja gwitchinien lapset koottiin kauas kodeistaan kouluihin. Useat menehtyivät kulkutauteihin, oman kielen puhumisesta rangaistiin ja kulttuurinen tuho lisääntyi lasten erkautuessa perinteisestä elonkehästä.

Kylmän sodan ja öljyn vaikutukset

Toisen maailmansodan jälkeen luonnonvarojen hyödyntäminen myös äärimmäisessä pohjolassa kiihtyi. Yhdysvaltojen Jäämeren rannikolta löytyi merkittäviä öljy- ja maakaasuesiintymiä, samoin Mackenzie-joen suistosta. Kanadan Suurelle Karhujärvelle, jonka ympäristössä sahtu- ja gwitchin-heimojen kotiseutualue sijaitti, perustettiin uraani- ja muita kaivoksia. Osana kylmän sodan kauhun tasapainoa pohjoiseen rakennettiin myös useita *Distance Early Warning* (DEW) -asemia – eli ennakkovaroitusasemia. Niiden tarkoituksena oli tunnistaa ja varoittaa Neuvostoliiton ydinpommientokoneiden lentämisestä Pohjoisnavan yli 1950-luvulla. Monet inuiitit saivat ensimmäisen palkkatyönsä näiden asemien rakennusurakoista. DEW-asemat kuitenkin hylättiin nopeasti, kun mannertenväliset ydinohjukset tekivät niiden roolin vanhentuneeksi. Perinnöksi kalottialueelle jäi asbestia ja muita ongelmajätteitä täynnä olevat rakennukset ja sotilastukikohdat.

Hälytyskellot alkoivat soida inuiitti- ja gwitchin-johtajien leireissä ensimmäisten öljynporaustornien ilmestyessä Beaufortinmerelle ja Alaskan pohjoisrannikolle 1960-luvun lopussa ja 1970-luvun alussa. Inupiaq-johtaja Charles "Etok" Edwardsen ja Kanadan inuvialuit-kansan Andy Carpenter kollegoineen aloittivat aktiivisen toiminnan kotiseutujensa puolesta uuden uhan edetessä.

1900-luvun monimutkaisia ja -tahoisia kehityskaaria Kanadan ja Alaskan pohjoisosissa yhdistävät eurooppalaisten valtioiden levittäytyminen viimeisille rajaseuduille luonnonvarojen hyödyntämiseksi ja valtion suvereniteetin vahvistamiseksi. Seudun alkuperäiskansat neuvottelivat suhteitaan valtaan ja uudisasukkaisiin eri tavoin kohdatessaan valloittajia. Toisen maailmansodan jälkeen haltuunotto oli kuitenkin totaalinen koko kalottialueella ja siitä lähtien valtioiden ote on ollut pitävä. Alaskan Unalakleetin kylästä kotoisin oleva inupiaq-aktivisti Sheldon Katchatag on tiivistänyt oman kansansa kohtalon sanomalla, että: *"meidät valloitettiin viinan, kiväärien ja raamatun voimin."*